

UOT 372.3/4

**LAYİHƏ METODU İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İDRAKİ UNIVERSAL TƏLİM
FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFI VASİTƏSİ KİMİ****Cavahir İsaxan qızı Maçanova***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialının müəllimi***ORCID:** 0000-0002-8437-3693**E-mail:** cava_machanova @yahoo.com*Açar sözlər:* layihə, şagird, bacarıq, təlim, şəxsiyyət.*Ключевые слова:* проект, ученик, способности, образование, личность.*Key words:* project, pupil, ability, education, personality.

Layihə metodunun yayılmasının üçüncü dalğası C. Dyuinin və onun ardıcıllarının təhsil fəlsəfəsi və təfəkkür psixologiyası ilə, şəxsiyyətyönlü fəaliyyət nəzəriyyəsi ilə bağlıdır. C. Dyuinin və onun ardıcıllarının əsas konseptual müddəalarına və fəaliyyət nəzəriyyəsinin mühüm konsepsiyalarına müraciət edək. C. Dyui şagirdlərin məqsədəuyğun fəaliyyəti vasitəsilə, eyni zamanda onun bu xüsusi biliyə olan maraqlarına uyğun olaraq təlimi fəal əsasda qurmağı təklif etdi. O, uşaqlarda onlar üçün faydalı ola biləcək və lazım olan biliklərə şəxsi marağı stimullaşdırmağı son dərəcə vacib hesab edirdi.

Layihə metodunun səriştə əsaslı yanaşma baxımından təhsil sistemində onun müxtəlif səviyyələrində nə üçün lazım olduğu sualına cavab vermək üçün müasir təhsil sistemlərinin məqsədlərini aydınlaşdırmaq lazımdır, çünki təhsil və tərbiyə sistemi məqsədləri, tədrisin məzmunu, metodları, təşkilati formaları və vasitələri komponentlər kimi, bir-birinə bağlıdır və bir-birindən asılıdır.

Geniş mənada “ümumbəşəri təhsil tədbirləri” termini təlim bacarığı, yəni subyektin yeni sosial təcrübənin şüurlu və fəal mənimsənilməsi yolu ilə özünü inkişaf etdirmək və özünü təkmilləşdirmək qabiliyyəti deməkdir. Daha dar mənada, şagird üçün yeni biliklərin müstəqil mənimsənilməsini və bacarıqların formalaşmasını, o cümlədən bu prosesin təşkilini təmin edən fəaliyyət üsullarının məcmusudur [1, s.121].

Koqnitiv universal təlim fəaliyyətləri ümumi təhsilin əsas məqsədlərinə uyğun gələn universal təlim fəaliyyətlərinin əsas növlərinə daxildir. Onlar ətrafımızdakı dünyanı dərk etmək qabiliyyətini təmin edir: məlumatın axtarışı, işlənməsi və istifadəsini həyata keçirməyi öyrənirlər.

İbtidai sinifdə şagird müxtəlif fənləri öyrənərkən öz yaşının imkanları səviyyəsində idraki, yaradıcı fəaliyyət metodlarına yiyələnəli, ünsiyyət və informasiya bacarıqlarına yiyələnəli, təhsilini davam etdirməyə hazır olmalıdır. İbtidai məktəbdə müvəffəqiyyətli təhsil şagirdin idrak fəaliyyətinin inkişafına mühüm töhfə verən təhsil bacarıqlarının formalaşması ilə mümkündür, çünki ibtidai təhsil ümumi təhsildir. Buna əlavə olaraq, hər bir tədris predmeti konkret məzmunu uyğun olaraq bu prosesdə öz yerini tutur [1, s.145].

Koqnitiv universal təhsil hərəkətlərinə ümumi təhsil, məntiqi hərəkətlər, habelə problemlərin qoyulması və həlli yolları daxildir.

Ümumi təhsil universal təhsil fəaliyyətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- koqnitiv məqsədin müstəqil müəyyən edilməsi və formalaşdırılması;
- zəruri məlumatların axtarışı və seçilməsi; informasiya axtarışı üsullarının, o cümlədən kompüter alətlərindən istifadənin tətbiqi;

— işarə-simvolik: modelləşdirmə - obyektin əsas xüsusiyyətlərinin vurğulandığı hissiyyat formasından məkan-qrafik və ya işarə-simvolik modelə çevrilməsi və müəyyən edən ümumi qanunları müəyyən etmək üçün modelin çevrilməsi. müəyyən bir mövzu sahəsi;

— biliyi strukturlaşdırmaq bacarığı;
— şifahi və yazılı formada nitq ifadəsini şüurlu və könüllü şəkildə qurmaq bacarığı;
— konkret şəraitdən asılı olaraq problemlərin həlli üçün ən səmərəli yolların seçilməsi;
— fəaliyyət metodları və şərtləri, prosesin və fəaliyyət nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi haqqında düşüncə;

— semantik oxumaq oxunun məqsədini başa düşmək və məqsəddən asılı olaraq oxu növünü seçmək kimi; müxtəlif janrlara aid dinlənən mətnlərdən lazımi məlumatların çıxarılması; ilkin və ikinci dərəcəli məlumatların müəyyən edilməsi; bədii, elmi, publisistik və rəsmi iş üslubunun mətnlərinin sərbəst istiqamətləndirilməsi və qavranılması; medianın dilinin başa düşülməsi və adekvat qiymətləndirilməsi;

— yaradıcılıq və axtarış xarakterli məsələlərin həlli zamanı problemin formalaşdırılması və formalaşdırılması, fəaliyyət alqoritmlərinin müstəqil yaradılması [23, s.23].

Məntiqi universal təhsil fəaliyyətləri daxildir:

— xüsusiyyətləri (vacib, qeyri-vacib) müəyyən etmək üçün obyektlərin təhlili;
— hissələrdən bütövün tərkibi kimi sintez, o cümlədən müstəqil tamamlama, çatışmayan komponentlərin doldurulması;

— obyektlərin müqayisəsi, sıralanması, təsnifatı üçün əsasların və meyarların seçilməsi;

— konsepsiyaların ümumiləşdirilməsi, nəticələrin çıxarılması;

— səbəb-nəticə əlaqələrinin qurulması;

— məntiqi mülahizə zəncirinin qurulması;

— sübut;

— fərziyyələrin irəli sürülməsi və onların əsaslandırılması.

Problemlərin qoyulması və həlli üzrə universal təlim fəaliyyətlərinə isə aşağıdakılar daxildir:

- problemin formalaşdırılması;

— yaradıcı və axtarış xarakterli problemlərin həlli yollarının müstəqil yaradılması.

İbtidai məktəb yaşının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, “aparıcı fəaliyyət təhsildir (uşağın şüurunu və onun bütün psixoloji funksiyalarını kökündən dəyişdirən elmi anlayışlar sisteminin mənimsənilməsinə yönəldilir)” [6, s. 234]. Bura daxildir:

— motivlər (şagirdləri bilməyə və təlimlənməyə həvəsləndirmək);

— təhsil tapşırıqları (uşağın nəzəri anlayışların mənşəyi şərtlərinin təhlilinə və müvafiq ümumiləşdirilmiş fəaliyyət üsullarını mənimsəməsinə yönəldilmiş);

— təhsil tədbirləri (onların köməyi ilə təhsil vəzifəsi həll olunur)

— təlim əməliyyatları (hərəkətlərdən ibarətdir, təlimin əvvəlində onlar genişləndirilmiş formaya malikdir - hərəkət üsulu daha yaxşı öyrənilir).

İbtidai sinif şagirdlərinin inkişafının mərkəzi xətti bütün psixi proseslərin vasitəçiliyi və özbaşınalığının intellektuallaşdırılması və formalaşmasıdır. Mərkəzi yeni formasiyalar şifahi-məntiqi təfəkkür, şifahi düşünmə, könüllü semantik yaddaş, könüllü diqqət və yazılı nitqdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, idraki universal təhsil hərəkətlərini formalaşdırarkən, müəllimin təqdim etdiyi anlayışlar ilə uşaqların keçmiş təcrübələri arasında əlaqələrin qurulmasına diqqət yetirmək lazımdır, bu halda şagirdin görmək, qavraması və dərk etməsi daha asandır. [1, s.123].

Kognitiv universal təhsil fəaliyyəti:

- şagirdlərə təlim fəaliyyətini müstəqil həyata keçirmək imkanı vermək;
- təlim məqsədlərini təyin etmək,
- təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün lazımi vasitə və üsulları axtarmaq və istifadə etmək;

- təlim prosesinin fəaliyyət və nəticələrinə nəzarət etmək və qiymətləndirmək.

Kognitiv universal təhsil fəaliyyəti:

- bütün fənlər üzrə bilik, bacarıq və vərdislərin uğurlu inkişafını təmin etmək;
- dünyanın mənzərəsini formalaşdırmaq və idrakın istənilən sahəsində səriştəli olmaq;
- ömürboyu təhsilə hazır olmaq, “təlimi öyrət” səriştəsinin, yüksək sosial və peşəkar məbəlliyin formalaşmasına əsaslanan özünü həyata keçirməyə və şəxsi inkişafa şərait yaratmaq [23, s. 32].

Bununla belə, hər şey yalnız sinifdə əlverişli atmosfer - hər bir uşaq üçün dəstək və maraq mühiti yaradılsa faydalı ola bilər.

Kognitiv universal təhsil hərəkətlərinin formalaşması, uşağa problemli vəziyyətə girməyə imkan verən praktiki yönümlü fəaliyyətlərdə tədricən baş verir. Fikrimizcə, informasiya əldə etmək, sintez etmək, birləşdirmək və fəal şəkildə istifadə etmək imkanı verən belə bir fəaliyyət layihə fəaliyyətidir.

Layihə fəaliyyətinin idrak universal təhsil hərəkətlərinin formalaşmasına təsiri uşağın praktik və zehni xarakterli hərəkətləri mənimsəmə dərəcəsi ilə müəyyən edilir: problemli vəziyyətin müəyyən edilməsi (məlumatlandırılması), problemin formalaşdırılması, mümkün yolların müəyyən edilməsi, problemin həlli, nəzərdə tutulan planın icrası, layihə fəaliyyətinin məhsulunun təqdimatı [19, s.21] .

Layihə fəaliyyətləri uşağın tədqiqat keyfiyyətlərinin geniş inkişafına kömək edir və uşağın inkişafı və özünü inkişaf etdirməsinə müxtəliflik gətirir. O, idrak fəaliyyətinin aktivləşməsinə kömək edir, yaradıcılığı inkişaf etdirir və eyni zamanda müəyyən şəxsi keyfiyyətlərin formalaşmasına kömək edir.

İbtidai siniflərin idrakı inkişafına müxtəlif mənbələrdən lazımi material seçmək, seçilmiş qərara görə məsuliyyət daşımaq, öz fəaliyyətinin nəticələrini təhlil etmək bacarığı daxildir [11, s.34]. Şagirdə geniş yeni fəaliyyət sahəsi təqdim edən layihə fəaliyyəti, bununla da geniş maraq dairəsinin yaranmasına kömək edir və təlim subyekti kimi şagird şəxsiyyətini inkişaf etdirmək üçün mühüm vasitədir. İdrak proseslərinin inkişafına yönəldilir, zehni hərəkətləri stimullaşdırır, təlimini intensivləşdirir, fərdin ahəngdar inkişafına kömək edir [24, s.21]. Matyaş, N.V. Semenova, V.D. Simonenko və başqaları göstərir ki, layihə fəaliyyətləri insanın şəxsiyyətinin inkişafına böyük təsir göstərir.

Layihə metodu təhsilin şəxsiyyətyönlü paradiqmasının həyata keçirilməsinə, pedaqoji prosesin bütövlüyünün təmin edilməsinə, şagirdlərin hərtərəfli inkişafı, təlimi və tərbiyəsinin vəhdətində həyata keçirilməsinə kömək edir. Həmçinin biliyə olan tələbatın, təlim üçün yüksək motivlərin və özünü-təhsil istəyinin formalaşmasını təmin edir [22, s.32].

Layihə fəaliyyətlərində uşaqlar aşağıdakı universal bacarıqları inkişaf etdirir: kommunikativ (nitq, dinləmək və inandırmaq bacarığı, jestlər, üz ifadələri), şəxsi (düşüncənin orijinallığı və çevikliyi, təxəyyül, maraq, sağlam yaradıcı ambisiyalar), sosial (kollektiv bacarıqlar), aktivlik, intizamla rəyət etmək istəyi, başqalarının fikirlərinə dözümlülük), ədəbi və linqvistik (fikrin təsviri, müdafiədə improvizasiya), bədii, manipulyasiya (hərəkətlərin koordinasiyası, alət və cihazlardan istifadə bacarığı), texnoloji (vizual-obrazlı yaddaş, məntiqi təfəkkür,

texnoloji dünyagörüşü və təfəkkür) [28, s.34]. Öz növbəsində P.A. Maslov qeyd edir ki, əlavə olaraq, layihə fəaliyyətləri uşaqların ən müxtəlif subyektiv təcrübəsinə müraciət təşkil etməyə imkan verir, həmçinin hər bir uşağın unikallığının və orijinallığının tanınmasını vurğulayır. Layihə fəaliyyətləri öz-özünə təhsil üçün müsbət motivasiya yaradır. Yaradıcı problemlərin həlli üçün düzgün materialların, alətlərin və yolların tapılması, biliklərinizi sistemli şəkildə genişləndirməyi, elmi-metodiki ədəbiyyata müraciət etməyi tələb edir. Bu, şagirdləri elmin əsaslarını daha şüurlu və dərinlən təlimlənməyə sövq edir, təlim prosesinə müsbət motivasiya formalaşdırır [21, s.154].

Bu məsələ ilə bağlı araşdırmaların təhlili əsasında layihə fəaliyyətinin yerinə yetirdiyi aşağıdakı funksiyaları müəyyən etmək olar:

— nəzarət funksiyası – məqsədə istiqamətləndirmə, planlaşdırma, məqsədə doğru irəliləyişin uğuruna nəzarət;

— inkişaf funksiyası – insanın sosial əhəmiyyətli keyfiyyətlərinin formalaşması proseslərinin proqnozlaşdırılması və onun fərdiliyini, subyektlərdə və obyektlərdə keyfiyyət dəyişikliklərini, yeni mövcudluq formalarının, yeniliklərin və innovasiyaların meydana gəlməsini, onların xarici və daxili əlaqələrinin transformasiyasını;

— idrak funksiyası – təhsil fəaliyyətinin məzmununun və onun həyata keçirilməsi prosesinin layihələndirilməsi, təhsil sisteminin inkişaf tendensiyaalarının müəyyən edilməsi, gələcəyə nüfuz etməsi [2, s.67].

Yəni layihə fəaliyyəti oyun, idrak, dəyərözlü, transformativ, əmək, kommunikativ, təhsil, nəzəri və praktiki fəaliyyət elementlərini sintez edən integrativ fəaliyyət növüdür. Buna görə də, inkişaf etdirici təlimlər layihə fəaliyyətlərində aparılmalıdır.

Layihə fəaliyyəti metodunun müasir həyatın başqa bir problemini həll etdiyini söyləmək yerinə düşərdi - bu, uşağın valideynləri və böyükləri ilə ünsiyyət və əməkdaşlıq problemidir, onları öz fəaliyyətinə cəlb edir. Uşaq problemlə maraqlandıqda, böyüklər ona lazımı məlumatları verməli və ya birgə fəaliyyət məhsulu yaratmağa kömək etməlidirlər. Nəticə etibarilə, hazırda uşaqlarda çox çatışmayan ünsiyyət yaranır. Nəticə etibarilə uşaqla ümumi fəaliyyətdə keçirdikləri vaxt uşaqlarla valideynlər arasında münasibətləri daha da yaxınlaşdırır və inkişaf etdirir.

Layihə fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri onun birbaşa fəaliyyətlə həll edilə bilməyən problemlə vəziyyətdə baş verməsidir.

Layihə fəaliyyətinin ikinci xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun iştirakçıları həvəsləndirilməlidir. Yəni, layihə fəaliyyətlərində təkcə problemi başa düşmək deyil, həm də uşağın planı həyata keçirilməlidir.

Layihə fəaliyyətinin üçüncü mühüm xüsusiyyəti onun məqsədyönlü xarakter daşımasıdır. Layihə fəaliyyətləri zamanı uşaq öz münasibətini və şəxsi mənalandırma ifadə etdiyindən, o, həmişə bir ünvan axtarır - məhsul şəklində çərçivələnmiş ifadəsinin ünvanlandığı bir insan. Məhz buna görə də layihə fəaliyyəti açıq-aşkar sosial məzmunla malikdir və son nəticədə şagird üçün mövcud olan bir neçə sosial əhəmiyyətli hərəkətlərdən biridir [33, s.13].

Problemin aktuallığı. Son illərdə layihə fəaliyyəti təhsil prosesinin bir halqası kimi məktəblilərin inkişafında, özlərini ifadə etməsində xüsusi yer tutur. Cəmiyyətin və istehsalın müasir inkişaf mərhələsinin ehtiyacları gələcək nəsəlin daha bacarıqlı olması, qarşılarına çıxacaq problemləri asanlıqla həllinə yönəldilməlidir.

Problemin elmi yeniliyi. Layihə fəaliyyəti şəxsiyyətyönlü fəaliyyətə əsaslanan təlimini həyata keçirməyə imkan verir, özünütəhsil fəaliyyəti təcrübəsini formalaşdırır, bütün səviyyələrdə idrak, affektiv və psixomotor sahələrdə pedaqoji məqsədləri dəstəkləyir - bilik, anlayış, tətbiq, həmçinin idrak universal təhsil hərəkətlərinin formalaşmasında əsasla aparıcı vasitə kimi istifadə olunur [31, s.34].

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqaləni layihə əsaslı öyrənmənin tətbiqi kimi həm orta ümum təhsil məktəb müəllimləri həm də ali məktəb müəllimləri keçdikləri dərslərdə və dərstdən kənar tədbirlərdə tətbiq edə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Борисова Л.С. Проектирование как эффективное средство развития и воспитания на уроках английского языка // Иностранные языки в школе, 2012, № 5, с. 28.
2. Иванова Н. В. Возможности и специфика применения проектного метода в начальной школе // Начальная школа, 2004, № 2, с. 21- 25.
3. Əliyeva T.Ə. Uşaq inkişafının qiymətləndirilməsi. Bakı: Elmin inkişafı fondu, 2015.
4. Əlizadə Ə. Ə. Əsrin meqa meyilləri: psixopedaqoji problemlər [Mətn]: III cild. -Bakı, 2008. - 501 s.
5. The Division of Early Childhood (DEC), & the National Association for the Education of Young Children (NAEYC). (2009, April).

Д.И. Мачанова

Метод проектов как развитие познавательной универсальной учебной деятельности в начальных классах Резюме

Метод проектов как инструмент развития познавательной универсальной учебной деятельности в начальных классах

В данной статье рассматриваются потребности современного этапа развития общества, и производство должно быть ориентировано на то, чтобы сделать следующее поколение более способным и легко решать проблемы, с которыми оно столкнется.

Проектная деятельность обучает детей коммуникативным навыкам. Этот метод обучения требует поиска материалов, инструментов и способов решения задач и систематического расширения знаний, обращения к научно-методической литературе.

J.I. Machanova

The project method as the development of cognitive universal learning activity in primary classes Summary

The project method as a tool for the development of cognitive universal learning activities in primary classes

This article deals with needs of the modern stage of development of society and production should be focused on making the next generation more capable and solving the problems they will face easily.

Project activity teaches children communicative skills. This learning method requires finding materials, tools and ways to solve problems and systematically expanding knowledge, applying to scientific methodical literature.

Redaksiyaya daxil olub: 07.03.2024